

Problematisk skolfrånvaro

- att förstå skolfrånvaro ur ett relationellt perspektiv

Linda Frenning och Sofia Ekstrand

Specialpedagogiska institutionen
Examensarbete 15hp
Examensämne: problematisk skolfrånvaro
Specialpedagogutbildningen 90 hp
Vårterminen 2019
Handledare: Christine Bendixen

Stockholms
universitet

Problematisk skolfrånvaro

- att förstå skolfrånvaro ur ett relationellt perspektiv

Linda Frenning och Sofia Ekstrand

Sammanfattning/Abstract

Syftet med studien har varit att undersöka hur skolpersonal ser på skolrelaterade orsakerna till frånvaro samt vilka åtgärder de arbetar med för att öka närvaron. I vår studie har vi intervjuat och genomfört gruppsamtal med 10 personer som alla har lång erfarenhet av att arbeta med elever med omfattande skolfrånvaro. Vi har använt oss av ett relationellt perspektiv för att tolka materialet för att förstå och analysera hur skolpersonal resonerar kring vilken betydelse lärmiljön kan ha för att elever utvecklar problematisk skolfrånvaro och vilka skolrelaterade åtgärder som kan vara betydelsefulla för att öka elevers närvaro.

I undersökningen har vi lyft fram fem teman som samtliga av våra informanter har berört i intervjuer och gruppsamtal. De fem temana är ”att förstå skolfrånvaro utifrån komplexitet”, ”synen på det frånvarande barnet”, ”det sociala sammanhanget”, ”lärmiljön- diversitet i hur den ska anpassas” och ”samhällets ansvar för elever med omfattande skolfrånvaro”. I analysen av dessa teman framkommer det att informanterna anlägger olika perspektiv när de lyfter fram förklaringsmodeller till varför elever hamnar i långvarig skolfrånvaro. De olika perspektiven påverkar även hur man ser på eleven och vilka åtgärder man lyfter fram för att åtgärda frånvaro. Vi kan se att ett kategoriskt perspektiv finns representerat där mycket av orsaksförklaringarna läggs på den individuella eleven och hans familj. Även det relationella perspektivet lyfts när informanterna betonar att orsakerna till elevens frånvaro är ett problem för skolan. Vi ser även att flera informanter lyfter fram ett perspektiv där de betonar ”sårbarheter” hos den individuella eleven och skolans bristande förmåga att möta eleven. Detta har vi tolkat som uttryck för ett slag tredje perspektiv, där dikotomiseringen mellan de två perspektiven uteblir och man tar både individuella och relationella faktorer i beaktande.

Nyckelord/Keywords

Problematisk skolfrånvaro, omfattande frånvaro, relationellt perspektiv, orsaker till skolfrånvaro, åtgärda skolfrånvaro, lärmiljö, ökad närvaro.

Innehållsförteckning

Inledning.....	4
Bakgrund	5
Skolplikt och rätt till utbildning	5
Skolfrånvaro i svenska rapporter.....	5
Begrepp kring skolfrånvaro i denna studie.....	6
Tidigare forskning	7
Ett samhällsperspektiv på skolfrånvaro.....	7
Skolfaktorer som påverkar närvaro och frånvaro	8
Vikten av sociala sammanhang	9
Lärares inställning till skolfrånvaro.....	10
Sammanfattning av tidigare forskning	10
Syfte och frågeställningar.....	11
Teoretiskt perspektiv	12
Metod	14
Metodansats.....	14
Studiens urval.....	14
Tabell över informanter.....	15
Genomförande.....	15
Forskningsetiska överväganden.....	17
Etiska perspektiv på vår roll i gruppsamtal och intervjuer	17
Gruppsamtal och intervjuer-dynamik och talutrymme.....	18
Resultat och analys.....	19
Att förstå skolfrånvaro utifrån komplexitet.....	19
Synen på det frånvarande barnet	21
Det sociala sammanhanget	22
Lärmiljön: diversitet i hur den ska anpassas.....	23
Samhällets ansvar för elever med omfattande skolfrånvaro.....	24
Diskussion	27
Metoddiskussion.....	29
Bilaga 1- Missivbrev	33
Bilaga 2-samtalsguide	34

Inledning

Alla bär vi på minnen från vår skolgång och kan relatera till hur viktigt det är att trivas och finna glädje i att gå till skolan. Problematisk skolfrånvaro är ett komplext område, något som både svensk och internationell forskning visar. Detta är en problematik som berör många både på det privata området och ur en yrkesmässig aspekt. Genom våra arbeten kommer vi båda i kontakt med elever med hög skolfrånvaro. Linda arbetar på kommunövergripande nivå med att stötta skolor i att arbeta främjande, förebyggande och åtgärdande med skolfrånvaro och Sofia arbetar som specialpedagog på en F-6 skola där hon mött elever som är mer eller mindre långvarigt frånvarande från skolan. Därav ligger detta ämne oss varmt om hjärtat.

Elever som har hamnat i långvarig frånvaro har, utifrån vår erfarenhet, ofta ett behov av många olika typer av åtgärder för att komma tillbaka till skolan. Skolan kan då behöva samverkan med externa aktörer som socialtjänsten, habiliteringen och barn- och ungdomspsykiatri. Det kan även handla om att ha anpassade förhållningssätt där skolan kan behöva vara både flexibel och tydlig. De elever vi mött har sällan en orsak till sin frånvaro utan orsakerna är ofta många och komplexa.

Vi ser att skolan har en utmaning när det gäller att hitta bra former för samverkan. Det kan även vara svårt för en skola att vara flexibel då skolvardagen generellt är kantad av många organisatoriskt inramade faktorer. Att kunna se att orsakerna till en elevs frånvaro är många och komplexa kan vara svårhanterligt för skolan, då risken finns att man betonar de orsaksförklaringar som ligger utanför den egna organisationen. Vi ser därför vikten av att problematisk skolfrånvaro lyfts fram som ett specialpedagogiskt område. Varje elev som hamnar i långvarig skolfrånvaro är i grund och botten ett misslyckande för skolan. Eleverna kan på så sätt sägas utgöra symtom för en skola som inte lyckas med sitt uppdrag att skapa en tillgänglig lärmiljö för alla elever.

Bakgrund

I avsnittet bakgrund är fokus på skolans uppdrag, alla elevers rätt till att utvecklas och lära i skolan. Vi började med att titta på vad skollagen och läroplanen säger om elevers närvaro i skolan och vad skolplikten innebär. Vi har läst in oss på svenska rapporter kring skolfrånvaro samt tagit del av intresseorganisationen "Attentions" enkätundersökning kring stöd i skolan. Attention är en intresseorganisation för personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. För att förtydliga och förklara vilka begrepp vi kommer att använda i uppsatsen redogör vi för definitionen av olika begrepp kring skolfrånvaro.

Skolplikt och rätt till utbildning

I skollagen kap. 1 4§ står det att syftet med utbildningen inom skolväsendet är att *"Den ska främja alla elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära"*. När det gäller elever som hamnar i problematisk skolfrånvaro är det svårt för skolan att leva upp till detta uppdrag. Skolfrånvaro är något som traditionellt framställs som ett problem på individnivå och något som är familjerelaterat. I denna uppsats är vi intresserade av hur man kan förstå skolans ansvar för problematisk skolfrånvaro.

Skolplikten regleras i kapitel sju i skollagen. Där står det att *"den som har vårdnaden om ett skolpliktigt barn ska se till att barnet fullgör sin skolplikt"*. Huvudmannen för skolan är ansvarig för att eleven fullgör sin skolgång (Skollagen kap.7 20, 21§). Den första juli 2017 förtydligades lagstiftningen vad gäller skolans skyldigheter att utreda och åtgärda skolfrånvaro. Om en elev har omfattande frånvaro är skolan skyldig att utreda orsakerna till detta och åtgärda frånvaro oavsett om den är *"giltig eller ogiltig"*. Detta arbete ska även dokumenteras (Skollagen kap. 7 4§). Här ser vi med andra ord att skolans ansvar har förtydligats när det kommer till att hantera elever som har stor frånvaro.

Skolfrånvaro i svenska rapporter

Skolinspektionen gjorde 2016 en granskning av antalet skolpliktiga elever med omfattande skolfrånvaro i Sverige och menade att det rörde sig om 1700 elever med sammanhängande ogiltig frånvaro i minst en månad och 18 000 elever med upprepad ströfrånvaro under minst två månader (Skolinspektionen 2016a). I rapporten påtalas dock svårigheterna med att mäta frånvaro på aggregerad nivå, exempelvis följs rutiner och riktlinjer inte alltid och rapporteringsgraden är varierande, vilket gör statistiken otillförlitlig. En annan viktig aspekt är att Skolinspektionens rapport endast mäter ogiltig frånvaro medan man i SOU-rapporten *Saknad* (SOU 2016:94) påtalar att även långvarig *"giltig"* skolfrånvaro är problematisk.

SOU-rapporten fastslår att i dagens kunskapssamhälle får skolan en allt viktigare roll för att den enskilda individen ska klara sig i samhället. Utredningen anser att det krävs mer forskning om vad som främjar närvaro samt vad som orsakar frånvaro för elever. I rapporten lyfts tre områden fram med riskfaktorer för skolfrånvaro, faktorer som är relaterade till skolan, faktorer som är relaterade till individen och sociala faktorer som har samband med familj, bostadsområde och kamrater. Traditionellt har individorienterade förklaringsmodeller dominerat forskningen om orsaken till skolfrånvaro. För att kunna förebygga frånvaro och främja närvaro anser utredningen att de som samverkar bör ha samma kunskap om riskfaktorer för att sätta in de åtgärder som krävs (SOU 2016:94).

I rapporten *Omfattande ogiltig frånvaro i Sveriges grundskolor* har Skolinspektionen gjort en granskning gällande hur skolor arbetar med omfattande frånvaro och har kommit fram till att en framgångsfaktor i arbetet med att främja närvaro för elever med omfattande skolfrånvaro ligger i att rätt insats sätts in vid rätt tidpunkt. De menar att den komplexa problematik som råder kring skolfrånvaro kräver individuella lösningar där samverkan med olika instanser är av yttersta vikt. Vidare påtalade granskningen att elever ofta saknar förtroendefulla relationer i skolan och att vuxna tar avstånd och håller en avvisande inställning till eleven bidrar till att upprätthålla frånvaron (Skolinspektionen 2016b).

Liknande resultat framkom i Riksförbundet Attention enkätundersökning ”Svår skolgång för elever i behov av särskilt stöd” – en undersökning om hur barn med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar har det i skolan och hur det påverkar familjen”. Undersökningen omfattade cirka 2000 vårdnadshavare till barn med olika neuropsykiatriska diagnoser. De synpunkter som vårdnadshavare uppgav som bidragande orsaker till frånvaro var att tempot i skolan var för högt, bristande pedagogiskt stöd och att skolan inte tog hänsyn till de sociala aspekterna så som kamratrelationer. Attention menar att skolutveckling måste handla om arbetsmiljö, insatser mot mobbning och insatser som förebygger att elever riskerar att hamna i problematisk skolfrånvaro (Riksförbundet Attention, 2014).

Begrepp kring skolfrånvaro i denna studie

Problematisks skolfrånvaro: I denna studie har vi valt att utgå ifrån begreppet “problematisks skolfrånvaro” som framhålls i SOU-rapporten *Saknad*. Detta är den svenska översättningen av begreppet “problematic absenteeism”. Med detta begrepp menas all frånvaro som riskerar att påverka elevens lärande, dvs. man skiljer inte mellan anmäld och oanmäld frånvaro utan tittar istället på frånvarons effekter. SOU-rapporten förordar att detta begrepp bör ersätta det tidigare vedertagna begreppet “hemmasittare” som refererar till elever med långvarig skolfrånvaro då begreppet kan vara vilseledande och ge en förenklad bild av problembilden för elever med lång skolfrånvaro (SOU 2016:94).

Omfattande frånvaro: Vi tar även upp begreppet “omfattande frånvaro” som definieras lite olika i olika studier. Skolinspektionen har definierat det som sammanhängande *ogiltig* frånvaro under minst en månads tid (Skolinspektionen 2016b). Vi ser dock ett behov av att inte skilja mellan giltig och ogiltig frånvaro vilket betyder att när vi använder begreppet omfattande frånvaro syftar det till alla typer av frånvaro (oavsett om den giltig eller ogiltig). Vi har valt att använda detta begrepp då vi ser att det kan var viktigt att skilja mellan den problematik som kan uppstå när en elev varit frånvarande från skolan under en längre tid i relation till en elev som fortfarande är regelbundet närvarande i skolan men har exempelvis ett mönster av frånvaro vissa dagar i veckan eller under vissa lektioner.

Tidigare forskning

I följande avsnitt presenteras nationella och internationella studier om skolfrånvaro. Vi har valt att belysa tidigare forskning som tar upp ett samhällligt perspektiv på skolfrånvaro, skolfaktorer som påverkar närvaro, vikten av sociala sammanhang samt lärarens inställning till skolfrånvaro.

Ett samhällsperspektiv på skolfrånvaro

Att hoppa av skolan eller sluta skolan i förtid är något som är förenat med negativa livskonsekvenser enligt flera studier (Ekstrand, 2015). Detta föregås dock ofta av att vara olovligt frånvarande från skolan enligt en uppföljningsstudie som har undersökt effekterna av skolfrånvaro (Rocque, Jennings, Piquero, Ozakan & Farrington, 2017). I forskningsartikeln fann forskarna bland annat att olovlig skolfrånvaro var sammankopplat med en ökad risk att bli dömd för brott. De undersökte även en mängd variabler sammankopplade med sämre livskvalité såsom alkoholproblem, boendeproblem, problem på arbetsmarknaden och problem med mental hälsa och fann att de personer, inom den undersökta populationen, som hade omfattande olovligt frånvaro tidigt i livet också hade en mycket högre procentuell risk för "life-failure". Artikelförfattarna påtalar att det i princip råder konsensus kring att genomförd utbildning innebär stora positiva livskonsekvenser såsom bättre hälsa, bättre anställningar, mindre kriminalitet och längre livslängd. Att alla barn får möjligheten att lyckas i skolan är därmed högt prioriterad fråga. En viktig faktor för att lyckas med detta är, enligt forskarna, att barnen blir kvar i skolan och inte hamnar i omfattande frånvaro (Rocque et al., 2017). Ekstrand (2015) påtalar samtidigt vikten av att se skolfrånvaro som ett riskbeteende, en icke hälsosam protest. Att skolfrånvaro är en demonstration emot den traditionella skolkulturen, rådande klasstruktur och undermåligt bemötande. Eleverna ifrågasätter det legitima i utbildningssystemet.

Ovanstående kan ställas i relation till Ainscow, Dyson, Goldrick och West (2012) som pekar på att politiska försök att åstadkomma bättre skolor har gått från att handla om att just skapa en så bra utbildning som möjligt för varje enskild elev till att vila på snäva antaganden om hur effektiva skolor bör fungera. Skolutveckling har, enligt författarna, reducerats till att handla om mätbara faktorer, som exempelvis resultat på standardiserade tester. Artikelförfattarna argumenterar för att det behövs multidimensionella strategier för att utveckla skolan så att varje elev får en så bra utbildning som möjligt. Skolutvecklingsstrategier behöver, enligt artikelförfattarna, vila på idéer om rättvisa och jämlikhet. Det innebär att utvecklingsarbete inte endast kan ske på den enskilda skolan. Skolor behöver också samarbeta med varandra i större utsträckning och samverka med lokala och nationella satsningar för att åstadkomma jämlikare skola (Ainscow et al., 2012). Även Ekstrands (2015) studie lyfter vikten av en mer övergripande syn på skolutveckling. Hon förespråkar ett vidare perspektiv från den tidigare ofta rådande individuella problematiseringen av skolfrånvaro till att skolfrånvaro problematiseras utifrån den rådande skolkulturen och utvecklas på nationell, kommunal och skolnivå.

Skolfaktorer som påverkar närvaro och frånvaro

På en övergripande nivå kan man finna riskfaktorer för skolfrånvaro inom tre områden; faktorer som är relaterade till skolan, faktorer som är relaterade till individen och sociala faktorer som har samband med familj, bostadsområde och kamrater (Attwood & Croll, 2006; Dahl, 2016; Gren Landell, Allvin, Bradley, Andersson & Andersson, 2015). Forskning kring orsaker till skolfrånvaro har under de senaste åren skiftat fokus från att undersöka orsaker relaterade till individen till att betona faktorer relaterade till skolan (Ramberg, Brolin Låftman, Fransson & Modin, 2018), (Ekstrand, 2015). De skolfaktorer som lyfts fram som bidragande till elevers frånvaro är exempelvis täta lärarbyten, bristande rutiner vad gäller att identifiera och följa upp frånvaro, irrelevanta eller monotona skoluppgifter, en negativ relation mellan elever och lärare, stora klasser och brist på anpassningar eller särskilt stöd när det föreligger behov för detta (Gren Landell et al., 2015).

Detta kan ställas i relation till Morningstar, Shogren, Lee och Borns (2015) som har genomfört en observationsstudie i inkluderande klassrum. De tar upp några av de faktorer som Gren Landell et al.,(2015) tar upp, men med omvänt perspektiv blir det istället framgångsfaktorer. De påtalar att stabila, engagerade lärare som ger elever möjlighet att samarbeta och att lära av varandra, ökar elevernas motivation till kunskapsinhämtning. Om klassrumsmiljön erbjuder olika metoder att få tillgång till information, varierad undervisning och möjlighet att visa kunskap på olika sätt var eleverna mindre benägna att kräva individualiserade stödåtgärder för sitt lärande. Morningstars et al. (2015) studie visar på vikten av att på klassrumsnivå utarbeta och utvärdera förändringar för en mer inkluderande skola för alla.

Ekstrand (2015) har gjort en metastudie kring skolfrånvaro där hon undersökt studier som fokuserar på förebyggande arbete och skolfrånvaro. Hennes slutsats är att forskning om skolfrånvaro behöver ändra fokus från att undersöka brister hos den individuella eleven till att titta på vad som kan leda till framgång i skolan och ökad närvaro. Ekstrand menar att en viktig faktor är att bygga på elevers styrkor (istället för svagheter), arbeta för ett positivt skolklimat, möjligheten att bygga relationer till vuxna samt att utveckla grundläggande kompetenser relaterade till skolframgång såsom exempelvis självförtroende och en känsla av autonomi (Ekstrand, 2015).

Ramberg et al., (2018) har genomfört en kvantitativ studie där de har sett att det finns ett statistiskt signifikant samband mellan om lärare rankar skolans ledarskap och värdegrundsarbete högt med en lägre nivå av olovlig frånvaro i elevgruppen. Slutsatsen som artikelförfattarna drar är att om man stärker skolans ledarskap och värdegrundsarbete kan det minska skolfrånvaro i elevgruppen. En viktig slutsats av studien är att det finns ett samband mellan skolmiljö och skolfrånvaro som går att mäta statistiskt. Om man arbetar förebyggande och främjande kan man därmed minska skolfrånvaro (Ramberg et al.,2018). Även detta kan ställas i relation till Morningstars et al.,(2015) studie som pekar på vikten av ett medvetet arbete i klassrummet för att öka inkluderingen i skolan.

Vikten av sociala sammanhang

Flera forskare belyser vikten av att elever skapar relationer och känner sig delaktig i sociala sammanhang för att främja närvaro och förebygga frånvaro. I en brittisk studie av Attwood och Croll (2006) framhåller forskarna att omfattande insatser kring skolfrånvaro har gjorts från politiskt håll men utan större framgång. Därav vill Attwood och Croll (2006) belysa omfattningen, konsekvenserna och förklaringarna till frånvaro i gymnasieskolan. Enligt studien kan dåliga relationer med lärare, att lärarna inte anstränger sig för att stötta och negativa sociala händelser som mobbning och skolbyte, leda till skolfrånvaro. En ytterligare slutsats av studien är att man behöver skilja mellan faktorer som gör elever sårbara för frånvaro och faktorer som utlöser ett frånvarande beteende. Forskarna framhåller att skolor behöver vara uppmärksamma på faktorer som kan vara sammanlänkade med att utlösa frånvaro så som dåliga relationer mellan lärare och elever. Det är även viktigt att skolorna arbetar med att främja en god social miljö och goda relationer (även mellan lärare och elever) samt arbetar för en strukturerad skolmiljö då detta kan bidra till högre närvaro i skolan (Attwood & Croll, 2006).

Dahl (2016) belyser den sociala aspekten av skolfrånvaro. Hennes studie genomfördes med 34 nyblivna vuxna (18-25 år) med olika grader av frånvaro från olika geografiska områden i USA. Dahl fann att både skol- och hemmiljön innehöll element, som bidrog till frånvaro från skolan. I skolmiljön var kompisar en viktig del för närvaro kontra frånvaro samt möjlighet till sociala aktiviteter på skolan. En slutsats av studien var att "social connectivity", det vill säga att känna sig sammanlänkade med andra och ingå i ett socialt sammanhang har större betydelse för problematisk skolfrånvaro än vad tidigare forskning pekar på. Dahl sammanfattar sin studie med att belysa vikten av att alla parametrar som påverkar ungdomar vägs in och tas i beaktande för att öka elevernas möjlighet till att slutföra sin skolgång (Dahl, 2016).

Strand (2014) har intervjuat 15 elever mellan 15 och 20 år med erfarenhet av skolfrånvaro om deras perspektiv på skolfrånvaro och sin skolsituation. Som en summering av sin studie skriver hon "*The results made it visible that the school problems are not between the students' ears but more in the social atmosphere at school and in the relationship within the classroom*" (Strand, 2014, s. 275). Studien lyfter fram betydelsen av att eleven har en engagerad och stödjande vuxen i sitt nätverk. Vikten av sociala sammanhang i skolan är något som vi ser i flera studier. Strand (2014) kan ställas i paritet med Attwood & Croll (2006) studie. Båda studierna lyfter fram vikten av att ingå i ett socialt sammanhang och de belyser lärarens inställning som en viktig framgångsfaktor för att eleven ska återgå till att bli närvarande i skolan.

Vikten av att skolan arbetar med fler parametrar än exempelvis kunskapsinhämtning är något som även Graham och Harwood (2011) tar upp. De ifrågasätter om mätbara framgångsfaktorer, exempelvis betyg, är ett kvitto på en framgångsrik utbildning och skola. De menar att det ensidiga fokuset på att mäta framgångsfaktorer riskerar att begränsa bredden i elevers utveckling och hindra inkludering. De påpekar att det behöver finnas en mångfald i de förmågor och sammanhang som skolan strävar efter att utveckla hos eleverna. De använder sig av tillgänglighet som en viktig faktor för att uppnå inkludering (Graham & Harwood, 2011). Detta går i linje med resultaten från Dahls (2016), Attwood och Crolls (2006) och Strands (2014) studier där de framhåller vikten av att alla variabler som påverkar ungdomars motivation behöver tas i beaktande för att främja närvaro och förebygga skolfrånvaro.

Lärares inställning till skolfrånvaro

Som den tidigare forskningen visar är orsakerna till skolfrånvaro komplexa och det finns faktorer som utlöser frånvaron och faktorer som upprätthåller den (Gren Landell et al., 2015; Strand, 2014). Ekstrand (2015) pekar på att skolpersonal, elever och vårdnadshavare har olika syn på orsaker till skolfrånvaro. Skolpersonal tenderar att "skylla på" vårdnadshavare, hemförhållanden, attityder till skolan, social eller kulturell härkomst samt missbruk och klass. Elever och vårdnadshavare hittar istället orsaker i skolans bemötande, tex genom att lärare inte engagerat sig i eleven eller ämnet, att lektionerna inte är tillräckligt stimulerande eller att ingen uppmärksammar att eleven är frånvarande (Ekstrand, 2015). Ekstrands resultat går i linje med resultatet från en enkätstudie kring svenska lärares inställning till problematisk skolfrånvaro genomförd av Gren Landell (2015). I denna ser man att faktorer som är relaterade till familj och mental hälsa skattas som mer avgörande än skolrelaterade faktorer. Lärares inställning till orsakerna bakom problematisk skolfrånvaro är, enligt forskarna, av stor betydelse då lärare har en viktig roll i att uppmärksamma tidiga tecken på skolfrånvaro samt en viktig roll i att hjälpa elever med omfattande frånvaro tillbaka till skolan (Gren Landell et al., 2015). En brittisk studie har undersökt hur skolpersonal i Storbritannien förhåller sig till elever med problematisk skolfrånvaro och vilka interventioner som de genomför för att få elever med omfattande frånvaro tillbaka till skolan. I denna studie betonar skolpersonalen svårigheterna i att förstå orsakerna till elevens frånvaro, något forskarna påtalar att fler studier stödjer. Skolpersonalen ger även uttryck för att skolan inte är orsaken till elevernas frånvaro, något som stämmer överens med Gren Landell et al.,(2015) resultat. Forskarna påtalar dock i sin slutsats att skolpersonal i högre utsträckning behöver uppmuntras att erkänna den potentiella roll som skolrelaterade faktorer kan ha för elevers frånvaro (Finning et al., 2017).

Sammanfattning av tidigare forskning

Att förstå skolfrånvaro utifrån ett samhällsperspektiv, understryker Rocque et al., (2017) är viktigt. De menar att genomförd utbildning får stora positiva livskonsekvenser för eleven. Ekstrand, (2015) belyser i sin slutsats att forskning om skolfrånvaro behöver ändra fokus från att undersöka brister hos den individuella eleven till att titta på vad som kan leda till framgång i skolan och ökad närvaro. Flera forskare belyser vikten av att elever skapar relationer och känner sig delaktig i sociala sammanhang för att främja närvaro och förebygga frånvaro. Det är även viktigt att skolorna arbetar med att främja en god social miljö och goda relationer (Attwood & Croll, 2006; Strand, 2014). Studier kring lärare och skolpersonals inställning till problematisk skolfrånvaro är ett underbeforskat område enligt Gren Landell et al., (2015), Strand (2014) och Ekstrand (2015). Lärares syn på problematisk skolfrånvaro är betydelsefull, då lärare har störst chans att tidigt identifiera elever som är i riskzonen för att utveckla frånvaro. Lärare har också en viktig roll när det gäller samverkan med vårdnadshavare samt vid interventioner för att få elever med problematisk frånvaro tillbaka till skolan (Gren Landell et al., 2015).

Den studie Gren Landell et al., (2015) genomfört har undersökt lärares syn på *orsaker* till problematisk skolfrånvaro. Finning et al., (2018) har genomfört en studie kring skolpersonals *erfarenheter av skolfrånvaro* och *interventioner* för att möta problem med frånvaro. Deras studie är dock genomförd i en brittisk skolkontext. Vi har därför valt att genomföra en mindre studie som undersöker både skolpersonals *erfarenheter* av problematisk skolfrånvaro och vilka *interventioner/åtgärder* man arbetar med för att öka närvaron. Vi har valt att anlägga ett relationellt perspektiv i genomförandet av studien.

Syfte och frågeställningar

Syftet med vår studie är att undersöka hur personer, som har erfarenhet av att arbeta med elever med problematisk skolfrånvaro, ser på skolrelaterade orsakerna till frånvaro ur ett relationellt perspektiv samt vilka skolrelaterade åtgärder som kan vara betydelsefulla för att öka elevers närvaro.

De frågeställningar som vi har arbetat utifrån är:

- Vilka skolrelaterade orsaker ser man som bidragande till elevers frånvaro?
- Vilka åtgärder arbetar man med för att öka närvaron?
- Hur kan informanternas utsagor förstås ur ett relationellt perspektiv?

Teoretiskt perspektiv

Som framkommit har en stor del av forskningen kring skolfrånvaro fokuserat på riskfaktorer relaterade till individen, således har ett mer kategoriskt sätt att förstå orsaker till problematisk skolfrånvaro dominerat. Vi vill istället undersöka hur skolfrånvaro kan förstås ur ett relationellt perspektiv. Det vill säga hur man kan förstå skolfrånvaro som en konsekvens av något som sker eller har skett i mötet mellan eleven och skolans lärmiljö. Det relationella perspektivet har vuxit fram som en kritik mot ett kategoriskt sätt att se på specialpedagogik där eventuella skolsvårigheter har betraktats som konsekvenser av individens olika förutsättningar (Nilholm, 2007). I det relationella perspektivet blir förhållandet och samspel mellan olika aktörer i skolan centralt och barnets förutsättningar förstås som föränderliga utifrån relationer och omgivning (Palla, 2013). Inom detta perspektiv talar man om ”elever i svårigheter”, då svårigheterna ses som konsekvenser av ”förhållanden mellan elev och utbildningsmiljö” (Aspelin, 2013 s. 180).

Att anlägga ett relationellt perspektiv på problematisk skolfrånvaro blir således ett sätt, att i likhet med Ekstrand (2015), ändra fokus från att undersöka brister hos den individuella eleven till att istället undersöka hur faktorer relaterade till skolan och lärmiljön kan hänga samman med problematisk skolfrånvaro. Då blir det som sker i samspelet och förhållandet mellan olika individer och lärmiljön betydelsefullt (Fischbein, 2007). Den relationella pedagogiken fokuserar med andra ord på ”situerade pedagogiska relationsprocesser” (Ohlin, 2013)

Aspelin har tagit det relationella perspektivet vidare och försöker att identifiera var det han kallar ”utbildningen brännpunkt” återfinns. Hans teoretiska resonemang lägger stor vikt vid relationen mellan lärare och elev. Han menar att utbildning är en relationell process där det han benämner som ”sam-varo” är utbildningens ”brännpunkt”. Sam-varo definieras som ett personligt ömsesidigt möte mellan människor där både lärare och elev är subjekt i mötet. Han refererar till Biesta som skriver att ”*Education (...) takes place in the gap between the teacher and the learner*” och poängterar att om utbildning äger rum i mellanrummet mellan eleven och läraren så behöver teorier om utbildning fokusera på den pedagogiska relationen (Aspelin, 2013). Aspelin skriver att när man tillämpar relationell pedagogik så är det ”hinder och möjligheter som den enskilde eleven ställs inför i möten med omvärlden som först och främst står i fokus.

Det är i en viss relationell situation och relationell process som en elev upplever svårigheter att träda fram som unikt subjekt – göra sin röst hörd, koncentrera sig, konstruera mening osv” (Aspelin, 2013 s. 187). Han poängterar, på så sätt, att man sätter fokus på den ”situerade pedagogiska relationsprocessen” och den enskilda elevens möjlighet att bli till som subjekt i den aktuella situationen.

I det relationella perspektivet blir det således intressant att även fokusera på föreställningar som rör människors identitetsskapande, subjektivitet och hur barn eller elever kan konstrueras som subjekt i den pedagogiska relationen (Palla, 2013). Utifrån ett kategoriskt perspektiv kan man förstå barnets ”jag” som en fast kärna. Det relationella perspektivet fokuserar istället på att människor skapas och omskapas genom relationer och språkhandlingar och att barnets identitet är något föränderligt. Palla (2013) påpekar att inom det relationella perspektivet sträcker sig lärarens fokus förbi de kunskapsorienterade bitarna av utbildningen till eleven ”själv” och elevens perspektiv blir viktigt att förstå. Hon skriver att inom det relationella perspektivet ses barnets identitet som något som är under ständig förändring (Palla, 2013).

Fischbein (2007) menar att den finns en komplexitet när man resonerar kring orsaker till att svårigheter uppstår i olika pedagogiska situationer. Hon menar att det är olyckligt om svårigheterna enbart förklaras utifrån barnets individuella förutsättningar eller enbart av

omgivningen eller lärsituationen kring barnet. Dikotomisering mellan det kategoriska och relationella perspektivet leder, enligt Fischbein, till en begränsad specialpedagogisk kunskap. Fischbein menar att man behöver använda flera parallella sätt att förstå den pedagogiska situationen för att kunna identifiera hur "samspelet mellan individuella förutsättningar och omgivningens krav kan skapa möjligheter istället för svårigheter". Detta är något som även Skidmore (2004) framhåller då han pekar på att alla perspektiv som enbart fokuserar på separata faktorer, oavsett om det är individuella eller relationella faktorer, riskerar att reducera förståelsen av komplexa problem då man inte uppmärksammar förbindelsen mellan de olika faktorerna.

I vår undersökning vill vi titta närmare på hur personer som är verksamma inom skolan resonerar kring skolmiljöns betydelse vid problematisk skolfrånvaro. Vi har utgått ifrån frågeställningen "Hur kan informanternas utsagor förstås ur ett relationellt perspektiv?" Därmed har vi valt att utgå ifrån ett relationellt perspektiv med motiveringen att det till viss del saknas forskning som just undersöker betydelsen av skolrelaterade faktorer vid problematisk skolfrånvaro, vilket också tidigare forskning och Skolverkets rapport visar. Det innebär dock inte att vi inte tillmäter barns individuella förutsättningar någon betydelse.

Metod

I metodavsnittet beskrivs vilken metodansats vi använt samt hur studiens urval och genomförande har utförts på ett transparent sätt. Som avslut förs ett resonemang kring forskningsetiska överväganden och i underrubriker tar vi upp etiska perspektiv på vår roll i gruppamtal och intervjuer samt dynamik och talutrymme. Sist i uppsatsen lyfter vi fram metoddiskussionen där vi för ett resonemang kring aspekter av studiens metod och olika dilemman som framkommit under studiens gång.

Metodansats

Studios empiri bygger på samtal och intervjuer som genomfördes med 10 stycken informanter. vår studie har en kvalitativ forskningsansats vilket innebär, som Kvale och Brinkmann (2014) beskriver det, att vi försöker förstå fenomenet "problematisk skolfrånvaro" ur informanternas synvinkel. Genom deras förståelse av fenomenet problematisk skolfrånvaro vill vi belysa skolrelaterade aspekter till frånvaro. Vi har använt en abduktiv analysstrategi (Lind 2014). Vi vill med andra ord identifiera mönster, samband och finna övergripande teman utifrån vad som framkommit i vårt material och relatera och tolka detta utifrån ett teoretiskt synsätt, det relationella perspektivet. Det innebär att vi gör en "teoretiskt präglad tolkning" (Kvale & Brinkmann 2014, s. 283). Fejes och Thornberg (2015) beskriver abduktion som ett arbetssätt där man förhåller sig till insamlade data i relation till teorin och där vikt läggs på att jämföra och tolka för att nå fram till förståelse. Vi har använt oss av ett relationellt perspektiv när vi har analyserat och tolkat empirin i vår undersökning. Vi har samtidigt lyft fram de teman som vi ser i empirin och använt teori och tidigare forskning för att problematisera dessa teman.

Studios urval

Ett missivbrev skickades ut till ett antal informanter för att informera om studiens syfte och upplägg. Ett urvalskriterium var att de hade någon form av erfarenhet kring elever med omfattande skolfrånvaro (Bilaga 1). Detta var för att välja ut informanter som har en djupare insikt i problematiken och därmed var vår förhoppning att de skulle bidra med värdefull information. Informanterna kommer från fyra olika kommuner i Mellansverige. Flera av dem har tjänster på central nivå inom de olika kommunerna och arbetar specifikt med skolnärvaro. Nedan följer en tabell över deltagarna i studien.

Tabell över informanter

Grupp eller intervju	Kön	Ålder	Yrkesroll	Ålder på elever	År i yrket
Grupp 1	Man	40-50	Lärare, uppdrag: elever med skolfrånvaro	7-9	18
Grupp 1	Kvinna	30-40	Kurator, kommunövergripande	Grundskolan	11
Grupp 1	Kvinna	35-45	Kurator, kommunövergripande	Grundskolan	15
Grupp 2	Man	35-45	Lärare, uppdrag: elever med skolfrånvaro	7-9	10
Grupp 2	Kvinna	45-55	Specialpedagog, uppdrag elever med skolfrånvaro	7-9	18
Intervju	Kvinna	35-45	Specialpedagog, kommun övergripande	Grundskolan	uppgift saknas
Intervju	Kvinna	35-45	Rektor på specialskola	7-9	11 års erfarenhet av att arbeta med skolfrånvaro
Intervju	Man	45-55	Lärare, kommunövergripande, uppdrag: elever med skolfrånvaro	Grundskolan	13
Intervju	kvinn	45-55	Specialpedagog, kommunövergripande, uppdrag: elever med skolfrånvaro	Grundskolan	19
Intervju	kvinn	55-65	Chef centrala barn- och elevhälsan	Grundskolan	30

Genomförande

Ursprungligen var tanken att studien skulle bygga på två stycken fokussamtal med fem till sju informanter i varje grupp. Genom samtal skulle gruppen reflektera tillsammans för en djupare förståelse kring problematiken vad gäller skolfrånvaro. Att samla en grupp visades sig inte vara helt lätt. De informanter vi kontaktade var entusiastiska och ansåg att studiens upplägg med fokusgrupper var intressant. En mailkonversation för att få till en tid som passade gruppen blev omfattande. Att hitta luckor i alla informanternas arbetsschema visades sig vara svårt. Till slut lyckades två samtalsgrupper bokas in. När det var dags för den första fokusgruppen att träffas ställdes den in samma dag på grund av tidsbrist och sjukdom. Vid det andra inbokade samtalet föll tre personer av sex bort på grund av sjukdom. För att hålla tidsramen för studien fanns inte möjlighet att flytta samtalen någon vecka framåt. Det empiriska materialet samlades in under februari och mars månad. Därav blev studiens upplägg justerat för att inom vår tidsram ändå få

möjlighet att samla in material från tio personer med erfarenhet kring skolfrånvaro. Vår studie baseras därmed på fem enskilda intervjuer och två gruppintervjuer med sammanlagt fem personer. Detta kan ha fått konsekvenser för studien och dess resultat genom att fem av deltagarna svarade på vår frågeställning utifrån egna tankar och idéer. De andra fem ingick i två samtalsgrupper med samma frågor som de enskilda intervjuerna. I grupperna kan dock olika medlemmar påverka varandra som medför att de kanske inte hade svarat likadant om de hade intervjuats enskilt. Samtidigt kan formen samtalsgrupp ha medfört att informanterna fått en annan möjlighet att fördjupa sina tankegångar och resonemang utifrån övriga deltagarnas reflektioner.

En samtalsguide skrevs innan intervjuerna och samtalen för att dessa ska gå att komparera och analysera (bilaga 2). Genom att skriva en samtalsguide med frågor som grund för intervjuerna och gruppsamtalen var avsikten att öka möjligheten för informanterna att hålla sig till de frågeställningar som studien ämnar, vilket kan bidra till ökad autenticitet och träffsäkerhet. Vi ställde öppna frågor för att informanterna skulle få möjlighet att med egna ord resonera kring problematiken. Genom att aktivt lyssna på informanterna bidrog det också till att vi kunde följa upp med fördjupade frågor. Lind (2014) påtalar att kvalitativa intervjuer präglas av flexibilitet. Det i sin tur medförde att varje samtal och intervju fick sin egen karaktär. Här underlättade samtalsguiden vårt arbete för att knyta ihop och hålla fokus på våra frågeställningar.

Intervjuer och gruppsamtal spelades in för att sedan transkriberas. Alla informanter godkände att samtalen spelades in. Genom att spela in intervjuer och gruppsamtal ökade vi möjligheten till att återgivandet av innehållet blir mer pålitligt. Det gav oss möjlighet att vid analysarbetet läsa igenom materialet vid flera tillfällen och på så sätt bli observanta på nya tolkningar och förvissa oss om att vi inte missat något väsentligt. Själva transkriberingen gjordes ordagrant men vi noterade inte tankepauser och tankeljud. I resultatet redovisas citat, vid några enstaka tillfällen har något ord ändrats när informanterna uppenbarligen använt böjningar, syftningsfel eller upprepat samma ord som inte stämmer överens med regler gällande skriftspråket. Vid vissa tillfällen blev det uppenbart att informanten talade samtidigt som hen i tanken gick vidare i sin tankegång. Ändringarna av det transkriberade materialet gjordes för att läsaren av uppsatsen ska få mer flyt och sammanhang i vad citatet förmedlar.

Uppsatsen har under terminens gång växt fram och utvecklats genom en aktiv process där tankar, idéer och olika resonemang har diskuterats. Genom att dela ett dokument har vi tillsammans kunnat arbeta med att analysera vår empiri. Vi började med att noga läsa det transkriberade materialet och anteckna tankar och reflektioner som dök upp. Därefter gick vi tillbaka i materialet och läste igen för att se mönster och identifiera teman. I detta arbete utgick vi ifrån det relationella perspektivet. Vi ville med andra ord identifiera mönster och teman som hänger samman med en relationell förståelse av problematisk skolfrånvaro. När vårt transkriberade material var genomgången vid flera tillfällen identifierade vi fem olika teman som utgör stommen i empirin. Temana var genomgående något som vi såg som mönster som alla informanter belyst och som växte fram hos oss när vi bearbetade intervjuerna utifrån ett relationellt perspektiv. Det relationella perspektivet, menar vi, har hjälpt oss att förstå vilka åtgärder som kan vara betydelsefulla för skolan att fokusera på för att öka elevernas närvaro. Perspektivet har även gjort det lättare att analysera informanternas utsagor och sätta de i ett specialpedagogiskt perspektiv där kategoriskt synsätt och relationellt synsätt på skolfrånvaro har tolkats. När vi började skriva fram empirin med hjälp av tidigare forskning och ett relationellt perspektiv insåg vi värdet i att samtidigt analysera materialet, därav redovisas resultatet tillsammans med vår analys. I resultatet lyfter vi fram citat som belyser de olika temana, med dessa citat vill vi påvisa vad informanterna framhöll som viktigt, utifrån sina respektive erfarenheter. Vidare för vi en diskussion kring de resultat som framkommit i vår studie där vi fördjupar resonemanget vidare. Avslutningsvis förs en metoddiskussion.

Forskningsetiska överväganden

Studien har följt vetenskapsrådets etiska principer. De fyra huvudkraven är informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (vetenskapsrådet, 2017).

Genom att informera de berörda deltagarna om syftet med studien uppfyller vi informationskravet. Muntlig kontakt genomfördes till en början, för att leta efter deltagare som skulle kunna vara intresserade av att medverka. När sedan kontakt tagits skickades ett missivbrev ut för att mer ingående beskriva studiens syfte och de etiska principerna. Samtyckeskravet uppfylldes genom att deltagarna informerades om att de bestämde personligen över sin medverkan och hade möjlighet att själv avbryta sitt deltagande. Konfidentialitetskravet uppfylldes genom att informanterna innan intervjuerna och samtalen informerades om att data, som kan identifiera dem, inte kommer att finnas med i studien.

För att skydda informanternas identitet i studien har vi i tabellen över informanter skrivit ett åldersspann på tio år samt att det inte framgår i vilka kommuner informanterna bor och arbetar. Citat som används i resultatet går inte att härleda till en specifik informant utan alla personer benämns som informant. All empiri har under studiens gång behandlas så att obehöriga inte har kunnat ta del av den. För att uppfylla nyttjandekravet informerades vi om att studiens insamlade empiri endast används för forskningsändamål och att det inspelade materialet förstörs efter godkänt examensarbete. Dock finns ett dilemma att den färdiga uppsatsen blir tillgänglig för allmänheten och går att nyttja fritt av andra utanför vår kontroll. När vi har valt ut citat har vi därför tagit hänsyn till potentiella konsekvenser som informanternas utsagor kan få, för att informanterna, i senare skede, inte ska ångra sin medverkan. Informanterna hade inga invändningar kring nyttjandekravet och uttryckte att de såg framemot att ta del av den färdiga studien.

Etiska perspektiv på vår roll i gruppsamtal och intervjuer

Vår roll som samtalsledare har vi diskuterat utifrån den etiska aspekten. Vi är medvetna om att vi kan ha påverkat våra informanter sätt att uttrycka sig och val av fördjupning i de olika frågeställningarna. Vi inser att det uppstår ett dilemma för oss som samtalsledare. Å ena sidan vill vi att informanterna ska känna sig bekväma, att atmosfären som råder under samtalet är öppen och trivsamt. Detta gjorde vi genom att inflika med små kommentarer och följdfrågor, nickningar och bekräftande ord som kan ha påverkat informanterna. Å andra sidan, om vi inte hade gjort på det sättet, hade samtalen kunnat tendera att mer likna ett förhör där informanterna känt sig obekväma och inte så villiga att dela tankar och funderingar. Vi är medvetna om att hur vi förhåller oss som samtalsledare kan påverka resultatet.

Gruppsamtal och intervjuer-dynamik och talutrymme

Vid båda gruppsamtalen bestod informanterna av olika yrkeskompetenser men deltagarna var kollegor med varandra, eller hade varit det tidigare. Detta bidrog till att de kände varandra väl och att dynamiken i gruppen var positiv och avslappnad. Samtidigt framkom det tydligt vid transkriberingen att medlemmarna tog varierat talutrymme. Detta kunde vi som samtalsledare varit mer observanta på. En fördel som vi kan se med gruppsamtal är att informanterna gemensamt förde ett resonemang kring de frågor som vi ställde, det kan ha bidragit till att samtalet fördjupades kring resonemang runt problematisk skolfrånvaro. Något som stödjer detta var att informanterna uttryckte att det hade varit en givande stund och efterfrågade en återträff för att kunna fortsätta diskussionen. En nackdel med gruppsamtal kan vara att alla inte kommer till tals i samma utsträckning, att invanda roller om vem som för diskussionen påverkar samtalet och att var och en av informanterna kanske hade svarat annorlunda om de blivit intervjuade enskilt.

I de enskilda intervjuerna var olika yrkeskompetenser representerade och informanterna kom från olika kommuner. Detta medför en spridning på synpunkter och arbetssätt utifrån flera arbetsplatser. Vid intervjuerna fick informanterna möjlighet att i större utsträckning uttrycka sina egna åsikter och tankar kring de frågeställningar vi hade kring skolfrånvaro, jämfört med i gruppsamtalen. Samtidigt kan informanterna och vi som intervjuledare bli mer lyhörda för dynamiken i rummet, vikten av ett behagligt klimat och en känsla av samförstånd kan avspeglas på våra följdfrågor, nickningar och små inlägg. Intervjun blir mer präglad av vad själva informanten väljer att ta upp som viktigt i ämnet och i motsats till gruppsamtalen kan det ha varit svårare för informanterna att göra en djupare reflektion över sina svar på frågorna.

Resultat och analys

I analysen av vår empiri framkom fem teman som vi kommer att presentera i detta kapitel. Vi har därmed valt att presentera resultatet och analysen tillsammans. För att påvisa empirin i studien har vi valt att lägga in citat. Kortare citat ligger i den löpande texten och längre citat har vi lagt som blockcitat. Vi börjar med att redogöra för *Att förstå skolfrånvaro utifrån komplexitet* som är vårt första tema. Det andra temat är *Synen på det frånvarande barnet*. Det tredje temat är *Det sociala sammanhanget*. Det fjärde temat är *Lär miljön- diversitet i hur den ska anpassas*. Det femte och sista temat är *Samhällets ansvar för elever med omfattande skolfrånvaro*.

Att förstå skolfrånvaro utifrån komplexitet

Alla informanter, som vi samtalat med, betonar att orsakerna till långvarig skolfrånvaro hos en enskild elev ofta är komplexa och många. Det är något som även den tidigare forskningen betonar (Ekstrand, 2015; Gren Landell et al., 2015). Informanterna lyfter fram att det nästan aldrig finns en enskild faktor eller händelse som helt och hållet kan förklara orsakerna till skolfrånvaro. Så här beskriver en lärare orsakerna till långvarig skolfrånvaro:

För det första då så är det ofta komplext. Det finns ingen mall utan det kan se väldigt olika ut. Det är ofta många olika problem som samverkar: det finns nästa aldrig en enskild faktor som kan förklara det helt och hållet.

Ett återkommande tema som vi kan se i materialet är att man betonar att elever med långvarig skolfrånvaro ofta har uppvisat tecken på problematisk skolfrånvaro men att denna frånvaron inte har uppmärksamats i tid. Så beskriver en informant att det kan se ut för elever som har hamnat i långvarig skolfrånvaro: *“De flesta av de här barnen har ju ganska tidigt, redan i årskurs tre, fyra eller fem börjat uppvisa ett mönster av frånvaro”*. Flera informanter lyfter fram orsaken till att enskilda elever börjar uppvisa ett mönster av frånvaro är att skolan inte har uppmärksammat elevens stödbehov. *“Ett genomgående tema från skolan sida tror jag är att man inte i tid har utrett elevens behov och inte har tillgodosett elevens behov i undervisningen.”*. Flera informanter betonade problematiken i att skolan uppmärksammar frånvaron först när den har blivit mer omfattande och att det då är svårare att få eleven tillbaka till skolan: *“Är det ett bekymmer som byggs upp under flera år så är det inga snabba lösningar, utan det tar oftast ganska lång tid att komma tillbaka”*.

Flertalet av informanterna lyfter också fram att eleverna, som hamnar i långvarig skolfrånvaro, har någon typ av “sårbarhet” som gör att skoldagen kan bli extra svår att klara av om inte skolan gör anpassningar eller erbjuder stöd till eleverna. Detta skulle kunna tolkas som om att man ger uttryck för att mer kategoriskt perspektiv. Samtidigt betonar flera informanter vikten av vad som sker i mötet mellan den individuella eleven och lärmiljön. Så här uttrycker en informant det:

“Det som de här eleverna har gemensamt är att de har någon form av sårbarhet som gör att det som de möts av i skolan blir övermäktigt på något sätt om man inte gör någon speciell anpassning för de här eleverna. Alltså kraven som skolan ställer matchar inte elevens förmåga och då pratar jag om skolan, inte utifrån kunskapskrav och läroplan utan hela lärmiljön i skolan, hur undervisningen är utformad, inte vad den ska innehålla”.

I citatet ser man att informanten ger uttryck för att det är själva mötet mellan den specifika eleven och lärmiljön som utgör hindret. Detta citat skulle kunna tolkas utifrån Fischbein (2007) problematisering av det kategoriska och det relationella perspektivet i vilket hon lyfter fram vikten av att inte dikotomisera mellan de två perspektiven utan istället se hur de individuella förutsättningarna och lärmiljön samspelar. I ovanstående citat betonar informanten vikten av att både förstå elevens individuella förutsättningar och hur skolan har lyckats möta dess utformningen av lärmiljön och planeringen av undervisningen.

I genomgången av empirin framträder två motsatta bilder kring skolans roll vad gäller orsaker till skolfrånvaro. Flera av informanterna betonar vikten av att se på vilka skolsvårigheter som kan ligga till grund för att eleven hamnat i långvarig skolfrånvaro och utifrån detta anpassa lärmiljön medan några informanter menar att huvudansvaret för problematiken ligger i det som sker utanför skolan, i tex hemmet.

När det gäller skolan ansvar för elever med långvarig skolfrånvaro är det flera informanter som betonar vikten av att skolan behöver granska sig själv och fundera kring vad de kan ändra i sin verksamhet för att få eleven tillbaka till skolan. En informant framhåller att skolor ofta lägger mycket ansvar på eleverna och vårdnadshavarna men inte tänker så mycket på vilka anpassningar skolan behöver göra.

“Ja, men kanske inte fokusera så mycket på att eleven har ett problem som måste åtgärdas utan tänka mer att skolan har ett problem som gör det svårt för just den här individen och då kan man åtgärda där istället”.

En annan informant betonar vikten av att skolan ser vad de kan göra för att förbättra eleven situation i skolan oavsett hur den övriga livssituationen kring eleven ser ut.

“Utanförliggande orsaker som är utanför skolans kontrollområde är för mig rätt ointressant för om eleven riskera att inte uppnår målen, om eleven inte blir inkluderad, om eleven inte hittar en social plats i skolan så är det ett problem oavsett om mamma är jättekonstig och pappa är arbetslös och vad det nu kan vara”.

Den andra bilden är de informanter som istället betonar orsaker utanför skolan som mer betydelsefulla för att förstå varför elever hamnar i långvarig skolfrånvaro. Dessa informanter framhåller exempelvis vikten av att arbeta med vårdnadshavarna.

“Vi behöver fokusera mer på föräldrar och VH för jag tycker att de har en oerhört viktig del i det här idag och alltså det låter konstigt men på något sätt så bäddar de in både barnet och sig själva i problematiken och då tänker jag: har vi missat någonting någonstans eller har det blivit för lätt att vara hemma?”.

En tolkning av varför man ser så olika på skolan ansvar för att elever hamnar i långvarig skolfrånvaro skulle kunna vara att man anlägger olika perspektiv i förståelsen av problemet. I de citat där man betonar skolans ansvar för att förändra skolmiljön anlägger man ett mer relationellt perspektiv, man förstår skolfrånvaro som en konsekvens av det som sker i mötet mellan eleven och lärmiljön i skolan. När man istället betonar vikten av att fokusera på föräldrar och vårdnadshavare är perspektivet mer kategoriskt, det vill säga eleven eller, i det här fallet familjen, blir bärare av problemet. Vi ställer oss frågan vad det kan få för konsekvenser för skolan och den enskilda eleven? En tänkbar konsekvens av att familjen blir bärare av problemet skulle kunna vara att skolan förhåller sig mer passiv i sitt agerande gällande insatser som främjar närvaro.

Synen på det frånvarande barnet

Alla informanterna betonar på olika sätt vikten av att skolan har en positiv syn på den frånvarande eleven. En informant uttrycker:

“Här är också det här med elevsyn jätteviktigt. Hur vi pratar om eleven blir väldigt viktigt för den personens förutsättningar att lyckas med det här att bygga en relation, eller bibehålla eller förstärka den eller var vi nu befinner oss”.

I citatet ger informanten uttryck för att bilden av den frånvarande eleven är betydelsefull och hur man samtalar om eleven blir viktigt för skolans förutsättning att skapa eller bibehålla en relation med eleven. Detta skulle kunna förstås ur Pallas (2013) resonemang om hur barns identitet är föränderlig. Genom att anlägga nya perspektiv och förståelse i samtalet om det frånvarande barnet kan läraren försöka ta barnets perspektiv och på så sätt ges förutsättningar att omforma sin egen bild av barnet vilket i sin tur skapar nya förutsättningar för eleven att förstå sig själv på ett nytt sätt.

Samtidigt som informanterna betonar vikten av hur man ser på den frånvarande eleven ser vi i resultatet ett resonemang kring att det inte är helt enkelt att ha en samsyn kring elever på skolor. Det är något som Gren Landell et al., (2015), Strand (2014) och Ekstrand (2015) tar upp i sina studier där de menar att skolpersonal tenderar att “skylla på” vårdnadshavare, hemförhållanden, attityder till skolan, social eller kulturell härkomst, missbruk och klass (2015). Samma informant fortsätter sitt resonemang:

“Skolans elevsyn är jätteviktig. Det blir mycket fokus på det som inte funkar och då kan de bli lite hopplös känsla och svårt att jobba med de utgångspunkterna. Man tror inte riktigt att man ska kunna komma någonstans”.

En annan informant ger uttryck för att diskussioner lätt hamnar på orsaker utanför skolans tillgänglighet och att fokus blir på vad vårdnadshavare borde göra.

“Det är lätt att säga att eleven inte har familjen bakom sig. De ställer inte upp och dom gör inte si och så. Så kanske det är men samtidigt måste då skolan tänka vad kan vi göra för att hjälpa och möta dom här eleverna”.

I detta citat ger informanten uttryck för den ansvarsförskjutning som Gren Landell et al., (2015), Strand (2014) och Ekstrand (2015) visar på i sina studier där de pekar på att personal i skolan överskattar orsaker till individuella och sociala orsaker till frånvaro och har svårt att identifiera skolrelaterade orsaker till elevers frånvaro.

Många av informanterna framhåller även samverkan med vårdnadshavare som en viktig del för att öka samsynen kring elevens behov och i samförstånd arbeta tillsammans för en högre närvaro i skolan. En informant uttrycker vikten av samarbetet med vårdnadshavare som en gemensam insats.

“Jag gör allt jag kan, säger föräldern. Jag vill verkligen att det ska fungera, säger föräldern. Ja, ja vet att du vill, vi får kämpa tillsammans. För det är viktigt att man har med dom på tåget. Det är jätteviktigt”.

Två perspektiv framträder när det gäller synen på det frånvarande barnet. Informanterna tar upp problematik kring kollegiala svårighet angående samsyn om skolans roll och ansvar. Informanterna framhåller att det kan råda ett mer kategoriskt perspektiv ute på skolorna. Detta stämmer överens med resultatet från Gren Landells studie (2015). I den studien ser man att faktorer som är relaterade till familj och mental hälsa skattas som mer avgörande än skolrelaterade faktorer. Informanten lyfter fram, i likhet med Fischbein (2007), vikten av att skolan har ett mer relationellt perspektiv där samspelet mellan skola och vårdnadshavare har betydelse för en ökad förståelse av barnet.

Det sociala sammanhanget

Att ingå i sociala sammanhang är något som våra informanter återkommer till vid flera tillfällen under våra samtal. Skolan är en plats där många både barn och vuxna möts, alla med olika behov och olika förutsättningar för att lyckas med den sociala samvaron. Graham och Harwood (2011) påpekar att skolan, utöver sitt kunskapsuppdrag, även har ett uppdrag att sträva efter att utveckla elevers skiftande förmågor och att de övas på en mångfald av sammanhang. Utifrån deras resonemang kan man se att skolans uppdrag är brett och den sociala samvaron i skolan är något som eleverna behöver ges möjlighet att träna på i flera olika sammanhang.

För att öka förståelsen för orsaker till skolfrånvaro är studier kring den sociala samvaron i skolmiljön något som har fått allt mer utrymme i forskningen på senare tid. Ekstrand (2015), Attwood & Croll (2006) och Dahl (2016) belyser alla den sociala aspektens betydelse för elever med skolfrånvaro. De menar att en del av problematiken kring skolfrånvaro kan förstås utifrån bristfälliga relationer med lärare och andra elever. Flera av våra informanter belyser just relationer som skolrelaterade orsaker till elevers frånvaro. En informant säger ”*Jag kan säga att något som nästan finns med i alla kartläggningar vi gjort här är att det är viktigt med relation till personal på skolan och även så klart till jämnåriga*”. Informanterna ger uttryck för att de frånvarande eleverna snabbt tappar kontakten med skolan, det bidrar till att eleven anonymiseras. Informanten fortsätter sitt resonemang: ”*De elever vi får till oss har knappt någon relation med någon på skolan*”. Samtidigt ger en informant uttryck för att det relationella perspektivet ändå börjar få fäste i skolan. Palla (2013) lyfter fram vikten av att eleven framställs som subjekt i den pedagogiska relationen. Informanten uttrycker sig så här:

“Fler och fler i dagens skola har förstått att man måste lägga ner mycket tid på relationsjobb. Alltså det jobb du gör utanför lektionssalen. Är ju oftast det som resulterar i att dina elever följer dig i lektionssalen. Men vissa lärare är kvar i att det är elevens beteende som är bekymret. Det bygger mycket på att den som undervisar har reflekterat över hur man själv gör och varför”.

Informantens konstaterande kan ställas i paritet med Aspelin (2013) som framhåller relationen mellan läraren och eleven där han menar att kärnan till lärande ligger i det relationella perspektivet. Där sam-varo förstås utifrån att lärare och elev båda är subjekt i mötet. En informant påtalar just skillnaden i tankesättet ”*Tidigare har man sagt att det ska finnas en vuxen som tar ansvaret men inte hur viktigt det är att jobba på en riktig relation*”. Även Strand (2014) åskådliggör vikten av att den sociala atmosfären byggs i klassrummet. Både tidigare forskning och våra informanter belyser vikten av att skolan tar ett större ansvar för relationen mellan lärare och elev, att skolan bli mer medveten om relationens betydelse för det sociala sammanhang som eleven befinner sig i.

Lärmiljön: diversitet i hur den ska anpassas

Det framträder en bild där flera informanter betonar vikten av att förstå orsakerna till frånvaro innan man kan anpassa lärmiljön. En informant uttrycker *“Det är viktigt vad som har kommit fram i kartläggningen och hur man använder det materialet”*. Informanterna påtalar vikten av att lärmiljön utformas så att det finns utrymme för många olika typer av anpassningar eller stödåtgärder. Flera informanter betonar också att det är viktigt att jobba på olika sätt beroende på om det handlar om begynnande frånvaro eller någon som varit långvarigt frånvarande från skolan.

“Där kan man ju börja med att ta reda på orsakerna. För det är inte säkert att eleven kan svara på det om det är någon som den inte känner sig trygg med. Börja med det och sen utgå ifrån det när man ska planera för skolnärvaro. Och sen anpassningar i lärmiljön så att hindren som vi pratade om förut, att förstå och genomföra skoluppgifter, att man möter de svårigheterna med stöd”.

Sett ur ett relationellt perspektiv skulle detta kunna förstås utifrån Palla (2013) som påtalar att barnets förutsättningar förstås utifrån skolans förmåga att anpassa relationer och omgivning. Även Aspelin (2013) tar upp att utbildningsmiljön står i förhållande till eleven. Det vill säga att de samverkar med varandra och på så sätt påverkar hur eleven förstår sig själv och vilka förutsättningar eleven får för att klara av skolsituationen. I det relationella perspektiv så som det skrivs fram av Palla (2013) betonas vikten av att läraren engagerar sig i elevens *“själv”* och tar elevens perspektiv. Om man tolkar detta att våra informanter så tydligt betonar vikten av att genomföra kartläggningar sett ut det relationella perspektivet skulle det kunna tolkas som ett uttryck för ett organisatoriskt sätt att få syn elevens perspektiv på sin skolsituation.

Utifrån skolans arbete med lärmiljön är Ramberg et al.,(2018) studie intressant där de pekar på att det finns ett samband mellan skolmiljö och skolfrånvaro. Studien framhåller vikten av att skolan arbetar främjande och förebyggande. Om man ser informanternas utsagor om vikten av att kartlägga innan man åtgärdar skolfrånvaro utifrån sambandet skolmiljö och skolfrånvaro blir det tydligt att kartläggningen har en stor betydelse för att skolan ska kunna förstå och anpassa lärmiljön adekvat. Denna insikt kan också vara ett incitament för skolor att förstå vikten av främjande och förebyggande arbete. En informant tar även upp problematiken kring att elever med hög frånvaro riskerar att bli en siffra i statistiken. Hen säger: *“det här har vi ju diskuterat med arbetslagen att bara avrapportera siffrorna, så här ser frånvaron ut, ja men vad gör vi med den sen då? Vad kan vi göra? Det här speglar också skolans behov av en övergripande syn på barnet utifrån den komplexa situation som skolfrånvaro är. Fischbein (2007) menar att svårigheterna måste ses utifrån ett relationellt perspektiv där barnets individuella förutsättningar existerar i samarbete med omgivningen och lärsituationen där samverka är en förutsättning för att lyckas nå högre närvaro.*

Våra informanter påtalar också att lärmiljön, sett ur ett specialpedagogiskt perspektiv, kan vara bristfällig ute på skolorna. En informant uttrycker sig så här kring problematiken av en alltför fastlåst lärmiljö, hen säger:

“Men det finns ju för lite kompetens hos dem som jobbar på golvet att möta barn med funktionsvariationer. Det behöver inte vara så att man har en diagnos. Utan skolschemat eller skoldagen är upplagt för den grå massan som finns i mitten”.

De trycker på att undervisningen kan vara fastlåst i ett gammalt synsätt där eleven ska infoga sig i massan och att undervisningen bygger på fundament som har funnits i flera decennier.

Informanten fortsätter sitt resonemang *“Men skolan som institution måste erbjuda fler alternativ. Inkludering innebär inte att alla ska sitta i samma rum och göra samma saker. Men att det ska finnas olika typer av sammanhang, där tror jag man kan bli bättre”*. Detta citat får stöd av Morningstar et al.,(2015) studie som pekar på vikten av att ett medvetet arbetssätt i klassrummet bidrar till en ökad inkludering i skola. Även Ramberg et al.,(2018) studie visar på att det finns ett samband mellan hur skolan utformar sitt ledarskap och skolans värdegrund i förhållande till elever med skolfrånvaro. Studiens resultat styrker det informanten säger att skolan behöver bli bättre på att utveckla lärmiljön för att passa fler elever.

Informanterna lyfter också vikten av att bibehålla ett skolfokus som en viktig del i hur man möter elever med långvarig skolfrånvaro och som ett första steg i att skapa en lärmiljö när elever varit borta från skolan under lång tid. En informant uttrycker det så här:

“Det första som jag verkligen vill lyfta fram är skolfokus. Alla barn kan gå i skolan. Alla barn vill gå i skolan. Alla barn vet att de ska gå i skolan. Jag är lite allergisk mot säckosäckar och Playstationspel och fikapromenader. Ibland är det enda ingången men är det den enda ingången måste man vara tydlig med vad syfte är, att vi så småningom ska landa i ett lärande”.

Vi tolkar detta som att informanten menar att man inte får tappa bort syftet med relationen mellan lärare och elev och att relationen och meningsskapandet ska byggas upp via skolarbete. En annan informant uttrycker sig så här:

“Men det naturliga är ändå att göra det via skolarbete för det är det naturliga sättet att mötas för en lärare och en elev. Att det blir ganska konstigt att man kommer hem och bara pratar om fotboll, eleven kan ju bli väldigt konfunderad över vad är det här, men det är inte konstigt om vi pratar om matematik eller månfärder”.

Sett ur ett relationellt perspektiv lyfter våra informanter fram förståelse för den enskilda elevens behov samtidigt som de betonar vikten av att inte tappa bort det huvudsakliga syftet med relationen. Detta kan förstås utifrån Aspelins (2013) tankar kring lärande. Han framhåller den pedagogiska relationen som central för att utbildning ska ske och menar att lärande är något som sker i mellanrummet mellan läraren och eleven och betonar vikten av att båda parterna är subjekt i detta mötet. Informanternas betoning av skolfokus kan förstås som ett sätt att tydliggöra relationen mellan lärare och elev samt att återskapa en relation som syftar till eleven ska återskapa en bild av sig själv som lärande subjekt.

Samhällets ansvar för elever med omfattande skolfrånvaro

Informanterna lyfte alla på olika sätt frågor kring hur samhället i stort kan arbeta kring elever med omfattande problematisk skolfrånvaro. De efterfrågade alla övergripande samarbeten mellan olika myndigheter och flera talade om en samhällelig översyn kring hur man kan förebygga och åtgärda skolfrånvaro. Detta går i linje med den teori om skolutveckling som Ainscow et al., (2012) förordar som just betonar vikten av multidimensionella strategier för att utveckla skolan. Inom denna teori betonar man att skolor behöver samverka med bland annat

lokala och nationella satsningar för att åstadkomma jämlikare skola (Ainscow et al.,2012). Vi ser dock att det finns en stor differens bland våra informanter kring vilka typer av åtgärder eller samarbeten som man efterfrågar

Flera informanter betonade skolans ansvar i frågan och att kompetensen för att arbeta med elever med problematisk skolfrånvaro finns just i skolan. En informant menade att det beror på att sociala myndigheter ser att kunskapen om hur man får tillbaka elever till skolan på bästa sätt finns inom just skolan. Hen uttryckte det på detta sätt:

“Att samhället ser att det här är kompetensen för att arbeta med det här finns i skolan. Om man vänder på det så. Att det liksom inte är att “här är ditt bekymmer” utan att det här handlar om kompetens “.

I detta citat framkommer att skolan ses som den instansen med högst kompetens att hjälpa elever tillbaka till skolan. Samtidigt visar vårt material att informanter vittnar om att skolor sätter stort hopp till att andra myndigheter ska ta ansvar för elever som har hamnat i omfattande skolfrånvaro. En informant uttryckte att i sitt arbete med att stödja skolor med frånvarande elever såg hen att skolorna satte stort hopp till insatser och stöd från andra myndigheter.

“Som skola ställer man väldigt stort hopp till att andra ska kunna göra mycket för att hjälpa de här eleverna utan att riktigt veta vad det skulle kunna vara. Alltså man tar för givet att eleven som har svårt att klara skolan ska få hjälp någonstans ifrån men man vet inte riktigt vilken hjälp som finns att få”.

I detta citat framkommer det att de skolor informanten har haft kontakt med har en bild av att elever som hamnar i omfattande skolfrånvaro ska få stöd och hjälp från någon annan utanför skolan men att man har dålig kunskap om vad hjälpen skulle bestå i och vem som ska erbjuda den. Under temat “att förstå frånvaro utifrån komplexitet” tog vi upp att informanterna utifrån deras erfarenhet menar att lärare tenderar att se orsaker till frånvaro ur ett mer kategoriskt perspektiv. När en elevs skolfrånvaro betraktas som ett individproblem och inte som en konsekvens av brister i skolan, blir efterfrågan på stöd från andra samhällsinsatser kanske större eftersom det kan vara svårt att se skolans roll i problematiken.

Våra informanter påtalar att elever med omfattande frånvaro kan vara i behov av hjälp från flera samhällsinstanser. Samtidigt ser vi att informanterna återkommande lyfter att det finns en bristande kunskap i vilket uppdrag olika myndigheter har kring denna grupp av elever samt att det finns svårigheter att få till stånd ett samarbete. Nedanstående citat belyser detta:

“Jag tror att man liksom inte har tillräckligt bra utarbetade kontaktvägar för det första i kommuner. Nu kan jag mest tala utifrån den här kommunen jag jobbar för. Jag tror att det kan vara liknande i andra kommuner. Sen att man inte har tillräckligt bra kunskaper om varandras uppdrag och förutsättningar“.

Vid sidan av att man lyfter vikten av att samverka kring elever med omfattande frånvaro efterfrågar informanterna även mer övergripande insatser för att komma till rätta med vad man uppfattar som en omfattande problematik med närvaro i Sverige. De är dock ett brett spektrum kring vilka typer av insatser som man efterfrågar. En informant menar att det handlar om att ge vårdnadshavare mer kunskap och utökat stöd:

“Vi behöver verkligen få en nationell syn på det här. /.../ Vad behöver föräldrar för ytterligare för stöd för att verkligen förstå att skolgången är viktig och det gäller även från förskolan. Dels stöd och vi behöver verkligen hitta var det brister när fler och fler stannar hemma och föräldrar som inte klarar av att få tillbaka eleverna eller sina barn och att så många mår så dåligt för någonting är helt galet”.

I detta citat ger informanten uttryck för att det är familjer som behöver större samhälleligt stöd för att kunna hjälpa sina barn tillbaka till skolan. Det kan kontrasteras mot en annan informant som betonar hemkommunens ansvar i frågan.

“Men jag tänker att skolhuvudmannens organisation kring skolfrånvaro är jätteviktig och hur hemkommunerna hanterar skolfrånvaro. Därför att dels tänker jag att ha elever med omfattande frånvaro är.... alltså det flesta skolor är inte rustade. /.../ Att man har möjlighet till utbildning och handledning. Men jag tänker att man också är ganska tydlig med vad man förväntar sig av skolorna”.

I detta citat framträder en annan bild kring vem som har ansvar i frågan om elever med omfattande frånvaro och hur stödet ska organiseras. I citat betonas hemkommunens ansvar för elever med omfattande frånvaro. När man ställer dessa två bilder mot varandra kan man se dem som uttryck för olika sätt att se på vem som är bärare av problemet med elever som hamnat i omfattande frånvaro. Att efterfråga stöd till vårdnadshavare kan ses som ett mer kategoriskt sätt att se på frågan, då ansvaret för problematiken läggs på den enskilde elevens och hans familj medan det andra citatet kan ge uttryck för ett mer relationellt perspektiv där man betonar vikten av att göra skolan bättre rustad att möta eleverna genom utbildning och handledning.

Diskussion

I denna undersökning har vi intervjuat och genomfört gruppsamtal med tio personer som alla har lång erfarenhet av att arbeta med elever med omfattande skolfrånvaro. Syftet med studien har varit att undersöka hur dessa informanter ser på skolrelaterade orsakerna till frånvaro samt vilka åtgärder de arbetar med för att öka närvaron. Vi har använt oss av ett relationellt perspektiv för att tolka materialet i syftet att förstå och analysera hur skolpersonal resonerar kring hur lärmiljön kan ha betydelse för att elever utvecklar problematisk skolfrånvaro och vilka skolrelaterade åtgärder som kan vara betydelsefulla för att öka elevers närvaro.

Vi har, i vår undersökning, lyft fram fem olika teman som samtliga av våra informanter har berört i intervjuer och gruppsamtal. I analysen av våra teman framkommer det att informanterna anlägger olika perspektiv. Vi kan se att ett kategoriskt perspektiv finns representerat där mycket av orsaksförklaringarna läggs på den individuella eleven och hans familj. Även det relationella perspektivet lyfts när informanterna betonar att orsakerna till elevens frånvaro är ett problem för skolan inte för den individuella eleven. Vi ser även att flera informanter lyfter fram ett perspektiv där de betonar "sårbarheter" hos den individuella eleven och skolans bristande förmåga att möta eleven. Detta har vi tolkat som uttryck för ett slag tredje perspektiv, likt det Fischbein (2007) förespråkar, där dikotomiseringen mellan de två perspektiven uteblir och man tar både individuella och relationella faktorer i beaktande.

Vilket perspektiv som anläggs vid orsaksförklaringar till frånvaro, påverkar också synen på det frånvarande barnet, det sociala sammanhanget, valet av anpassningar i lärmiljön samt synen på samhällets ansvar för det frånvarande barnet. Informanterna lyfter exempelvis fram att personal på skolor tenderar att lägga ansvaret för frånvaro på elev och vårdnadshavare, något som går i linje med tidigare forskning (Ekstrand, 2015; Finning et al., 2017; Gren Landell et al., 2015; Strand, 2014). Detta kan ses som ett uttryck för ett kategoriskt perspektiv där bilden av den frånvarande eleven blir fast och präglad av att hen är just frånvarande. Samtidigt framhåller informanterna vikten av att bibehålla en positiv bild av det frånvarande barnet samt att aktivt arbeta med elevsynen på skolan för att öka motivationen hos lärarna att arbeta med eleven samt skapa förutsättningar för eleven att kunna komma tillbaka till skolan. Vi har tolkat detta ur ett relationellt perspektiv och då kan det ses som ett uttryck för att aktivt försöka hjälpa lärarna att ta elevens perspektiv och på så sätt genom språkhandlingar omforma bilden av det frånvarande barnet och hans identitet.

Samtliga informanter framhåller betydelsen av goda relationer mellan lärare och elever. Inom detta område menar flera informanter, att de skolor de varit kontakt med, mer aktivt börjat arbeta med lärar-elevrelationer som ett led i att främja närvaro och förebygga frånvaro men även som ett led i att åtgärda skolfrånvaro. Detta får stöd av Attwood & Croll (2006) studie och även Strand (2014) som belyser lärar-elevrelationen som ett viktigt element för att främja närvaro. Här ser vi med andra ord att ett mer relationellt perspektiv dominerar förståelse av sociala sammanhang.

När det gäller synen på anpassningar av lärmiljön ger informanterna uttryck för att det är viktigt att kartlägga orsaker till frånvaro och därefter sätta in stöd och anpassningar utifrån de hinder som identifierats. Detta går i linje med Pallas (2013) beskrivning av det relationella perspektivet, i vilket hon påtalar att barnets förutsättningar i olika skolsituationer kan förstås utifrån skolans förmåga att anpassa relationer och omgivning. Vi har tolkat informanternas enhälliga belysande av vikten av kartläggning som ett sätt att få syn på och belysa elevens perspektiv. Inom detta tema lyfter även några informanter vikten av att bibehålla skolfokus vid uppbyggnaden av relationer till elever med långvarig skolfrånvaro. Detta kan, utifrån ett

relationellt perspektiv, förstås som ett sätt att tydliggöra relationen mellan lärare och elev samt att genom denna relation ge eleven förutsättningar att återskapa sig själv som lärande subjekt.

När det kommer till samhällets ansvar för elever med omfattande frånvaro ser vi att flera informanter efterfrågar allt mer övergripande samhällsinstanser för att komma till rätta med den ökande frånvaroproblematik som de uppfattar finns i svensk skola idag. Detta går i linje med teorier som eftersöker multidimensionella strategier för skolutveckling, som Ainscow et al., (2012) och Ekstrand (2015) förordar. Vi ser dock att beroende på om informanterna intar ett mer kategoriskt eller ett mer relationellt perspektiv så efterfrågas olika typer av stöd/samverkan från övriga samhället. I det kategoriska perspektivet efterfrågas stöd till enskilda vårdnadshavare. Det kan jämföras med de informanter som istället påtalar hemkommunens ansvar för att organisera för att hjälpa skolorna i närvaroarbetet, vilket vi tolkar som uttryck för ett relationellt perspektiv.

I ett större perspektiv kan vi se att beroende på om ett kategoriskt eller ett relationellt perspektiv lyfts fram görs olika orsaksförklaringar till problematisk skolfrånvaro. Detta genererar i sin tur olika uppfattningar om lämpliga åtgärder både i det förebyggande och främjande området men även inom det åtgärdande. Palla (2013) uttrycker det så här "*Den speciella blicken innebär alltid en uteslutning och reducering av komplexitet*". I denna reducering av komplexitet ser vi en risk för att individuella elever kommer i kläm. Det breda spektrum av förklaringsmodeller genererar också ett brett spektrum av åtgärder. I vissa fall mer inriktade på eleven och hans familj och i andra fall mer inriktade på anpassningar av skolan.

De informanter vi har intervjuat har olika yrkesroller och vi tycker oss se spår av att de olika yrkesrollerna i viss mån fokuserar på skilda aspekter av problematiken kring omfattande frånvaro. Här skulle vi vilja lyfta fram Fischbein (2007) och Skidmore (2004) som båda argumenterar för att det behövs parallella sätt att förstå pedagogiska situationer för att kunna se vad som sker i mötet mellan individen och de krav som omgivning ställer på denne. Skidmore betonar även vikten av att förstå hur olika faktorer samverkar för att inte reducera komplexiteten i olika pedagogiska situationer. Här ser vi att de olika yrkesrollernas olika perspektiv är av stor betydelse för att kunskapen om en individuell elevs situation ska bli så bred som möjligt.

De informanter vi har intervjuat kommer från fyra olika kommuner i Mellansverige och när vi gått igenom vårt material kan vi se att olika kommuner har helt skilda sätt att arbeta med denna fråga. Detta anser vi är ett möjligt undersökningsområde för vidare forskning. Ur ett samhällligt perspektiv är det av yttersta vikt att elever klarar sin skolgång då en utebliven skolgång är förenad med stora risker för den enskilde individen (Rocque et al., 2017) och därmed för samhället i stort. Samtidigt framhåller Ekstrand (2015) att skolfrånvaro kan ses som en protest mot skolan och ett sätt att ifrågasätta hela utbildningssystemet och därmed som ett kvitto på att skolan misslyckats med sitt inkluderingsuppdrag. I likhet med Ainscow (2012) förespråkar hon ett vidare perspektiv där skolutveckling bör ha sin grund i idéer om rättvisa och jämlikhet. Likvärdighet är även ett viktigt politiskt ledord när det gäller den svenska skolan. Samtidigt ser vi att kommuner angriper den här frågan med vitt skilda perspektiv på problemet. Därav ser vi ett behov av forskning och rapporter som granskar olika kommunens övergripande arbete med elever med långvarig skolfrånvaro i syfte att öka likvärdigheten för dessa elever, men även i det förebyggande och främjande arbetet.

Den tidigare forskningen inom området skolfrånvaro har varit dominerad av ett kategoriskt perspektiv inom vilket man exempelvis tittat på riskfaktorer för frånvaro hos enskilda individer. Här är det möjligt att begreppet "hemmasittare", som länge använts för att beskriva elever med omfattande frånvaro, har cementerat förståelsen av att detta är ett problem relaterat till vissa specifika individer. Forskningen håller dock på att genomgå en

synvända där man under de senaste åren skiftat fokus från att undersöka orsaker relaterade till individen till att betona faktorer relaterade till skolan (Ekstrand, 2015; Gren Landell et al., 2015; Ramberg et al., 2018). Vi hoppas att denna studie ska vara ett bidrag i denna förändringsprocess som på sikt kanske kan leda till att skolorna i högre utsträckning kan få syn på vad som främjar närvaro och förebygger frånvaro i den egna verksamheten.

Metoddiskussion

För att undersöka hur skolpersonal ser på "problematisk skolfrånvaro" har vi använt en kvalitativ forskningsansats. Vi har fördjupat oss i vilka olika orsaker våra informanter ser som bidragande till elevers frånvaro, vilka åtgärder de arbetar med för att öka närvaron samt hur vi kan förstå deras utsagor ur ett relationellt perspektiv. För att få svar på dessa frågor använde vi oss av en abduktiv analysstrategi. Vi har valt denna strategi då våra informanter har lång erfarenhet av att arbeta med frågor kring skolfrånvaro och vi har velat utgå från de mönster vi kunnat se när vi sammanställt intervjuer och gruppsamtal och tolka dessa utifrån ett relationellt teoretiskt perspektiv.

Vi framhåller att den valda metoden gällande insamling av empiri och val av analysmetod har passat väl med studiens syfte och frågeställning. Det teoretiska perspektiv vi använt har gett stöd och en fördjupad insikt gällande vår analys av empirin. Att vi medvetet valde informanter med lång erfarenhet av möten med elever med problematisk skolfrånvaro samt att de har olika yrkeserfarenhet ser vi som en styrka i studien. Av de trådar vi belyser i vårt resultat ser vi ett brett stöd i tidigare forskning. Vi vill framhäva att vårt resultat lyfter intressanta aspekter kring fortsatt arbete med främjande och förebyggande insatser kring skolnärvaro.

Att ta stöd av en teori i analys och tolkning kan innebära en risk att man lyfter fram aspekter som ryms inom den teoretiska ramen och inte ser nya aspekter av problematisk skolfrånvaro (Kvale & Brinkmann, 2014). Vidare kan vår förståelse av fenomenet präglade vår tolkning (Westlund, 2015). Detta är risker som vi är medvetna om och för att öka trovärdigheten i vår analys har vi därför genom direkta citat försökt att underbygga våra tolkningar och ge läsaren möjlighet att ta ställning till dem.

Man kan fundera över om resultatet hade fått ett annat utfall om vi riktat in oss på en yrkeskategori t ex. lärare? Det är inte säkert. Det vi kan konstatera är, att vår ambition att göra en fördjupad studie kring informanter med stor kunskap kring skolfrånvaro, blev uppfylld. Att intervjuer och samtal genomfördes i fyra olika kommuner är något som vi menar bidrar till att empirin har ett visst mått av bredd, även om vår insamlade empiri är begränsad, speglar den ändå fyra olika kommuners arbetssätt med skolfrånvaro. Jämför man med om vi valt att samtala med tio personer i en kommun så hade den informationen mer speglat den specifika kommunens arbetssätt. En annan aspekt är betydelsen av att vi använde oss av både intervjuer och gruppsamtal. Kan det ha medfört någon inverkan på resultatet? Möjliga konsekvenser för studien och dess resultat, som vi tog upp i avsnittet etiska perspektiv på vår roll i gruppsamtal och intervjuer, anser vi är skillnaden mellan ett eget resonemang och det som förs i en grupp. Eftersom vi använde oss av en samtalsguide bidrog det till att vårt transkriberade material gick bra att jämföra och analysera utifrån likvärdiga grunder.

Samarbetet mellan oss som skribenter har inneburit träffar på Stockholms universitet, många samtal i telefon och oändliga timmar bakom datorn där vi delat dokument och tillsammans arbetat med texten. Vårt arbete med att analysera empirin utifrån det relationella perspektivet har för oss inneburit att en mer övertygad bild har framträtt kring vikten av förebyggande och främjande insatser kring skolutveckling. För oss som blivande specialpedagoger tar vi med oss Fischbein, (2007) resonemang kring det betydelsefulla av att se det som sker i samspelet och förhållandet mellan olika individer och lärmiljön.

Referenslista

- Ainscow, M., Dyson, A., Goldrick, S. & West, M. (2012). Making schools effective for all: rethinking the task, *School Leadership & Management*, 32:3, 197-213. doi: 10.1080/13632434.2012.669648
- Aspelin, J. (2013). Vad är relationell pedagogik?. I Aspelin, J. (Red), *Relationell specialpedagogik – i teori och praktik*. Mölnlycke: Kristianstad University Press.
- Attwood, G., & Croll, P. (2006). Truancy in Secondary School Pupils: Prevalence, Trajectories and Pupil Perspectives, *Research Papers in Education*, v21 (n4 p467-484). doi:10.1080/02671520600942446
- Dahl, P. (2016). Factors Associated With Truancy: Emerging Adults' Recollections of Skipping School, *Journal of Adolescent Research*, v31 n1 p119-138 Jan 2016. (EJ1083661). doi:10.1177/0743558415587324
- Ekstrand, B. (2015) What it takes to keep children in school: a research review, *Educational Review*, 67:4, 459-482, DOI: [10.1080/00131911.2015.1008406](https://doi.org/10.1080/00131911.2015.1008406)
- Fejes, A. & Thornberg, R. (red.) (2015). *Handbok i kvalitativ analys*. (2., utök. uppl.) Stockholm: Liber.
- Fischbein, S. (2007). *Specialpedagogik i ett historiskt perspektiv*. I Nilholm, C. & Björck-Åkesson, E. (red.). *Reflektioner kring specialpedagogik - sex professorer om forskningsområdet och forskningsfronterna*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Finning K., Harvey K., Moore D., Ford T., Davis B., & Waite P. (2018) Secondary school educational practitioners' experiences of school attendance problems and interventions to address them: a qualitative study, *Emotional and Behavioural Difficulties*, 23:2, 213-225. doi: 10.1080/13632752.2017.1414442
- Graham, L. J. & Harwood, V. (2011) Developing Capabilities for Social Inclusion: Engaging Diversity through Inclusive School Communities. *International Journal of Inclusive Education*, 15 (1), 135-152. doi: 10.1080/13603116.2010.496208
- Ohlin, C (2013). Förord. I Aspelin, J. (Red), *Relationell specialpedagogik – i teori och praktik*. Mölnlycke: Kristianstad University Press
- Gren-Landell, M., C. E. Allvin, M. Bradley, M. Andersson, and G. Andersson. 2015. Teachers' Views on Risk Factors for Problematic School Absenteeism in Swedish Primary School Students. *Educational Psychology in Practice* 31 (4): 412–423. doi:10.1080/02667363.2015.1086726.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. (3. [rev.] uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Lind, R. (2014). *Vidga vetandet: en introduktion till samhällsvetenskaplig forskning*. (1. uppl.) Lund: Studentlitteratur.

Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011 : reviderad 2018. - 2018 - Femte upplagan. - ISBN: 9789138327333

Morningstar, M.E., Shogren, K. A., Lee, H., & Born, K. (2015). Preliminary lessons about supporting participation and learning in inclusive classrooms. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, v40 n3 p192-210 Sep 2015. (EJ1075297). doi/10.1177/1540796915594158

Nilholm, C. (2007). *Perspektiv på specialpedagogik*. Lund: Studentlitteratur.

Palla, L. (2013). Konstruktioner av det behövande barnet. Om “vad”, “vem” och intersubjektivitet i en specialpedagogisk förskolekontext. I Aspelin, J. (Red), *Relationell specialpedagogik – i teori och praktik*. Mölnlycke: Kristianstad University Press.

Ramberg, J., Brolin Låftman, S., Fransson, E. & Modin, B. (2018). School effectiveness and truancy: a multilevel study of upper secondary schools in Stockholm. *International Journal of Adolescence and Youth*. doi: 10.1080/02673843.2018.1503085

Riksförbundet Attention, ”Svår skolgång för elever i behov av särskilt stöd” – en undersökning om hur barn med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar har det i skolan och hur det påverkar familjen. <http://www.attention-riks.se>

Rocque M., Jennings W., Piquero A., Ozakan T., & Farrington, P. (2017) The Importance of School Attendance: Findings From the Cambridge Study in Delinquent Development on the Life-Course Effects of Truancy. *Crime & Delinquency*, Vol. 63(5) 592–612. doi.10.1177/0011128716660520

Skidmore, D. (2004) *Inclusion: The dynamic of school development*. Maidenhead: Open University Press.

Skolinspektionen (2016a). *Omfattande frånvaro - En granskning av skolors arbete med omfattande frånvaro*.

Skolinspektionen (2016b) *Omfattande ogiltig frånvaro i Sveriges grundskolor*.

Skollagen (SFS 2010:800). Stockholm:Utbildningsdepartementet.

SOU 2016:94. Saknad! Uppmärksamma elevers frånvaro och agera. Hämtad från <http://www.regeringen.se/rattsdokument/statens-offentliga-utredningar/2017/01/sou-201694/>

Strand, A-S. (2014) “School- no thanks - it ain't my thing” accounts for truancy. Students’ perspectives on their truancy and school lives, *International Journal of Adolescence and Youth*, 19:2, 262-277, Doi: 10.1080/02673843.2012.743920

Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Westlund, I Hermeneutik. I Fejes, A. & Thornberg, R. (red.) (2015). *Handbok i kvalitativ analys*. (2., utök. uppl.) Stockholm: Liber.

Bilagor

Bilaga 1- Missivbrev

Hej!

Vi är två specialpedagogstudenter som läser på Stockholms universitet. Vi ska under våren skriva ett examensarbete kring problematisk skolfrånvaro. Tidigare studier har visat att riskfaktorer för skolfrånvaro kan delas in i tre områden. Faktorer som är relaterade till skolan, faktorer som är relaterade till individen och sociala faktorer. Traditionellt har individorienterade förklaringsmodeller dominerat vid forskning om orsaken till skolfrånvaro. Det vi kan se i nyare forskning är en allt mer ökad fokus på att undersöka faktorer som är relaterade till skolan. Vi anser att mer forskning kring skolans roll vid skolfrånvaro är viktig. Kan skolan genom organisatoriska åtgärder och förebyggande arbete bidra till en ökad närvaro tror vi vinsten är stor för den enskilda individen och samhället i stort.

Syftet med vår studie är att undersöka skolaktörers inställning till arbetet med elever med problematisk skolfrånvaro och vilka interventioner man arbetar med för att öka närvaron hos elever med omfattande skolfrånvaro.

Vi skulle gärna träffa en fokusgrupp på 5-7 personer för samtalsdiskussioner kring problematisk skolfrånvaro. T ex. ett arbetslag eller EHT. Vi ser gärna att deltagarna har erfarenhet kring omfattande skolfrånvaro. Fokusgruppen träffas två gånger ca 30 minuter per gång. Samtalet genomförs utifrån vetenskapsrådets forskningsetiska principer. Detta innebär att du som deltagare har rätt att avbryta din medverkan när du vill och att resultatet av samtalet kommer att behandlas konfidentiellt och enbart användas i forskningsändamål. Samtalet kommer att spelas in endast som hjälp för oss att ge en så rättvis framställning av samtalet som möjligt. Efter avslutad uppsats förstörs inspelningen.

Vi tror att ni kan tillföra och berika fortsatt forskning kring skolors arbete kring problematisk skolfrånvaro genom att delta i denna fokusgrupp. Ni får gärna ta del av vår uppsats när den är klar!

Om ni har några frågor är ni välkomna att höra av er till oss.

Linda Frenning och Sofia Ekstrand

lindafrenning@gmail.com

sofia.oakbeach@gmail.com

Handledare Christine Bendixen

christine.bendixen@specped.su.se

Bilaga 2-samtalsguide

Karaktäristika: deltagare

Deltagar e nr	Fokus grupp nr	K ö n	Ålde r	Yrkes- roll	Ålder på elever	År i yrket

Uppmuntra deltagarna att:

- Förklara viktiga aspekter kring problematisk skolfrånvaro genom att förklara och kritisk granska föreställningar om elever med problematiska skolfrånvaro.
- Visa på likheter och skillnader när det kommer till enskilda individer.

Frågor första samtalet med fokusgrupp

Vilka är era erfarenheter av att arbeta med elever där det finns problem kring närvaro?

Varför blir elever frånvarande från skolan?

Hur ser ni på skolans roll när det gäller orsaker till skolfrånvaro?

Vilka likheter och skillnader ser ni mellan olika individer när det gäller orsaker till skolfrånvaro?

Frågor andra samtalet med fokusgrupp

Vilka är era erfarenheter av interventioner/ insatser för elever där det finns problem kring närvaron?

Vad är viktigt när det gäller att åtgärda skolfrånvaro?

Hur ser ni på skolans roll när det gäller att åtgärda skolfrånvaro?

Vilka likheter och skillnader ser ni mellan olika individer när det gäller att åtgärda skolfrånvaro?

Stockholms universitet/Stockholm University
SE-106 91 Stockholm
Telefon/Phone: 08 – 16 20 00
www.su.se

**Stockholms
universitet**